

ПРИЧИНИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛУ

CAUSES AND DETERMINANTS OF ILLEGAL FISHING OR OTHER WATER-BASED EXTRACTIVE INDUSTRIES

Денисова А. В., д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інститут права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ

Собко Г.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України
Одеський державний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються особливості кримінологічної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Автори визначають стан кримінальних правопорушень на території України, а також стан та питому вагу незаконного рибного промислу ресурсів на території України, досліджує причини протиправних діянь. Без перебільшення можна сказати, що проблема встановлення та дослідження причин злочинності є однією з центральних для кримінології. Те чи інше рішення цієї проблеми визначає науковий зміст кримінологічної теорії та її практичну спрямованість. Надалі зазначені українські науковці, які в різні часи зроби вклад у кримінологічну та кримінальну науку щодо покращення стану боротьби з незаконним рибним промислом. Досліджені системи причин злочинності пов'язаної із незаконним рибним промислом, запропоновані новітні детермінанти, які пов'язані із воєнним станом в Україні. Приділено увагу криміногенним факторам. Виділені проблеми законодавчого та виконавчого регулювання цих обставин. Звернута увага і на соціально-психологічні чинники, що сприяють вчиненню незаконного заняття рибним промислом. Зосереджено увагу і на суб'єктах, які вчиняють незаконну рибальську діяльність. До числа відповідних негативних явищ, як показує аналіз юридичної літератури, спеціальних досліджень, а також результатів експертного опитування, можна віднести відсутність належної взаємодії численних органів, служб і підрозділів, що здійснюють охорону, нагляд і контроль у сфері видобутку водних біологічних ресурсів; недоліки кадрового та матеріально-технічного забезпечення; недооцінка суспільної небезпечності кримінальних правопорушень. Недооцінка правоохоронними органами суспільної небезпечності даного кримінального правопорушення призводить до безкарності злочинців і посилення криміналізації даної сфери, злочинність зростає не тільки кількісно, але й змінюється якісно. Зроблені пропозиції та висновки.

Ключові слова: кримінологічна характеристика браконьєрства, незаконний заняття рибним промислом, стан злочинності у сфері довкілля, динаміка незаконного видобутку риби, фактори незаконного видобутку риби, детермінанти, причини, відповідальність.

The article examines the criminological characteristics of illegal fishing, hunting, and other water extraction industries. The authors determine the state of criminal offenses in Ukraine, as well as the state and specific weight of illegal fishing in Ukraine, and investigate the causes of illegal activities. It is no exaggeration to say that the problem of establishing and investigating the causes of crime is one of the central issues in criminology. The solution to this problem determines the scientific content of criminological theory and its practical orientation. In the future, the aforementioned Ukrainian scientists, who at various times have contributed to criminological and criminal science, will work to improve the fight against illegal fishing. The systems of causes of crime related to illegal fishing have been studied, and new determinants related to the state of war in Ukraine have been proposed. Attention is paid to criminogenic factors. Problems of legislative and executive regulation of these circumstances are highlighted. Attention is also paid to the socio-psychological factors that contribute to illegal fishing. Attention is also focused on the subjects who engage in illegal fishing activities. According to an analysis of legal literature, special studies, and the results of an expert survey, the relevant negative phenomena include the lack of proper interaction between numerous agencies, services, and units that carry out protection, supervision, and control in the field of aquatic biological resource extraction; shortcomings in personnel and material and technical support; underestimation of the public danger of criminal offenses. The underestimation by law enforcement agencies of the public danger of this criminal offense leads to impunity for criminals and increased criminalization of this sphere, with crime growing not only quantitatively but also qualitatively. Proposals and conclusions are made.

Key words: criminological characteristics of poaching, illegal fishing, the state of crime in the environmental sphere, the dynamics of illegal fishing, factors of illegal fishing, determinants, causes, responsibility.

Проблеми кримінальних правопорушень проти довкілля в різні часи досліджувалися такими вітчизняними вченими, як З.Г. Корчева, В.О. Навроцький, В.Я. Тацій, І.Г. Цесаренко та ін. В останні роки цій проблематиці присвячені публікації П.С. Берзіна, Л.П. Брич, С.Б. Гавриша, О.О. Дудорова, В.А. Клименка, Т.В. Корнякової, В.К. Матвійчука, Г.С. Поліщука, І.В. Самоценка та ін. У дисертаційних дослідженнях Г.С. Поліщука („Кримінологічна характеристика та запобіганням кримінальним правопорушенням проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України)”, 2006 р.) і Ю.А. Турлової („Кримінологічна характеристика браконьєрства в Україні та протидія цим злочинам”, 2011 р.) розглянуто кримінологічні аспекти кримінальних правопорушень проти довкілля.

Зазначеними й іншими дослідниками опрацьовано низку проблем кримінальної відповідальності за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Теоретичну основу дослідження також становлять праці таких вчених України та інших

держав, як М.І. Бажанов, В.І. Борисов, В.К. Гришук, Н.О. Гуторова, П.С. Дагель, О.О. Житний, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, В.А. Ломако, П.С. Матишевський, М.І. Панов, А.О. Пінаєв, А.А. Піонтковський, В.В. Сташис та ін.

Підвищена небезпека протиправних посягань проти довкілля підтверджується тим, що вперше в історії нашого законодавства норми, що передбачають відповідальність проти довкілля, виділено до окремого розділу Кримінального кодексу України – «Кримінальні правопорушення проти довкілля». Статистика зареєстрованих в Україні кримінальних правопорушень останні п'ять років показує неухильне зниження кримінально-протиправних діянь у сфері довкілля. 2021 р. в країні було зареєстровано 5304 кримінальних правопорушень проти довкілля, 2022 р. – 4018, 2023 р. – 4741, 2024 р. – 4153 [2]. Проаналізувавши питому вагу кримінальних правопорушень проти довкілля у структурі всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, можна говорити про зниження частки зазначених протиправних посягань. 2020р. питома вага

кримінальних правопорушень проти довкілля у структурі всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень в Україні становив 1,55%, у 2021 р. – 1,48%, у 2022 р. – 1,21%, у 2023 р. – 1,19%, у 2024 р. – 1,12%. Однак наведені вище факти не дозволяють нам об'єктивно судити про стан кримінальних, оскільки вони не є відомостями про стан цього виду злочинності, а, швидше за все, показники боротьби з нею правоохоронних органів. Найбільш повну картину можна собі уявити лише з урахуванням високої латентності цього виду кримінального правопорушення. Значне місце у структурі кримінальних правопорушень проти довкілля займає незаконний видобуток риби.

У деяких юридичних джерелах можна спостерігати чітке розмежування причин і умов злочинності [1, с. 18]. Однак, розглядаючи злочинність як соціальне явище, слід мати на увазі, що оцінка одних явищ як причин, а інших як умов завжди буде мати відносний характер. У різних умовах одне й те саме явище може виступати або причиною, або умовою [2, с. 177]. Основна відмінність між причиною та умовою полягає в тому, що якщо причина породжує наслідок, то умова цьому тільки сприяє.

У зв'язку з цим часто неможливо, описуючи систему детермінант, конкретно позначити те чи інше явище як причину або умову. Це, в свою чергу, змушує описувати причинний комплекс як систему факторів, що зумовлюють злочинність. На думку Г.С. Поліщук, фактором можна вважати і причину, і умови (необхідні та супутні), і явища, що складаються у функціональному зв'язку, тощо. Під фактором треба розуміти певну властивість соціальних процесів і явищ, їх взаємообумовлених поєднань бути рушієм, змінною у формуванні та змінах стану кримінологічної обстановки [3, с. 14].

На увагу заслуговує і наступна система причин злочинності, так причини злочинності в сучасній Україні можуть бути зведені до таких основних факторів [4]:

1. Різне розшарування суспільства на багатих і бідних. Бідні не отримують необхідної соціальної допомоги та підтримки, для них суспільство не визначило перспективи.

2. Недостатній розвиток економіки України, незбалансованість і суперечності економічних відносин, вади господарського механізму та економічної політики, а також недоліки в системі розподільних відносин.

3. В цілому населення країни в порівнянні з радянськими часами матеріально забезпечене краще, але живе не набагато краще: незмірно зросла його поінформованість про те, що можна жити набагато краще, але це для нижчих верств суспільства недоступно. Звідси травматичні переживання і соціальний протест, який іноді набуває форми кримінального правопорушення.

4. Втрата колишнього державного патронажу, що для багатьох людей виявилось болючим, вони відчували себе викинутими за борт, нікому не потрібними. Криміногенність цієї обставини посилювалася завдяки руйнуванню колишніх ідеологічних орієнтирів, що помилково було прийнято за втрату моральних цінностей.

5. В силу ментальних особливостей людей нашого суспільства, їх сприйняття себе в навколишньому світі, що значною мірою сформувалося під впливом православ'я і буддизму, українська людина орієнтована не на досягнення великого особистого успіху шляхом власних зусиль, а лише на найскромніші результати. Однак, дізнавшись про те, що можна жити набагато краще, вона далеко не завжди готова задовольнятися убогим життям. Тому вдається до заборонених методів збагачення і підвищення соціального статусу.

6. Низький рівень моральності частини населення.

7. Під впливом названих обставин в українському суспільстві значно посилюлися депресивні настрої і тривожність, як з приводу фізичної безпеки, так і в зв'язку з побоюваннями втрати соціального статусу, настання

матеріальної скрути, а також значною мірою військового стану.

8. Традиційна агресивність, звичка людей в Україні вирішувати всі проблеми за допомогою насильства.

Подібну систему основних причин злочинності в Україні називає і ряд інших відомих вчених [2, с. 97-105].

Крім того, серед криміногенних факторів, що сприяють незаконному заняттю рибним промислом, можна назвати детермінанти, властиві всім кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні. А. М. Орлеан, зазначає, що в останні роки дослідженню детермінації (причин) кримінальних правопорушень проти довкілля не приділяється належної уваги, а заходи щодо запобігання такого роду противоправних діянь розробляються не стільки кримінологами, скільки екологами-практиками. На її думку, має сенс знову обговорити методологічні підходи до детермінації злочинної поведінки на прикладі злочинної екологічної поведінки [5, с. 100]. В. К. Матвійчук розробив найбільш повну характеристику змісту причин кримінальних правопорушень проти довкілля, на їхню думку, вона повинна включати опис наступних елементів криміногенної причинності: джерела і фактори причинного впливу; предметна основа процесу причинності; проміжний криміногенний ефект; механізм перетворення причинного впливу в наслідок, тобто кримінальне правопорушення [6, с. 92].

Перелік криміногенних факторів, що викликають злочинність проти довкілля в Україні, вченими сформулюється по-різному. Однак, систематизувавши різні групи детермінант злочинності проти довкілля в Україні, можна виділити наступні криміногенні фактори, що обумовлюють стан і тенденції сучасної злочинності в сфері довкілля:

1. Основною причиною злочинності проти довкілля є протиріччя між суспільством і навколишнім середовищем, що відображає взаємозв'язок суспільства і природи. Найбільш значним є конфлікт між людиною як частиною природи і цілісною природою. Це протиріччя продиктоване такими умовами: для підтримання життя необхідно витратити великий обсяг ресурсів, тому відбувається зростання споживання природних ресурсів, хоча йде скорочення запасів; при підвищенні добробуту людини здійснюється зростання тиску на природу; мізерність природних ресурсів [7].

2. Крім цього, посилюють криміногенний вплив факторів, що спричиняють прогалини екологічної свідомості та її деформацію. До таких в першу чергу відносяться явна переоцінка можливостей людини, її нібито здатності оптимально впливати на навколишнє середовище, своєчасно пізнавати природу і процеси взаємодії з нею; помилкова думка про невичерпність природних ресурсів; переоцінка здатності природи до самовідновлення; орієнтація на помилкові цілі, що визначають байдужість до стану природи; байдуже ставлення до долі природи, її стану, завданої шкоди; неповага до закону, що охороняє природу, або невіра в його ефективність.

Нарешті, виділяються причини та умови, характерні для незаконного заняття рибним промислом. Серед факторів, що детермінують кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заняттям рибним промислом, можна виділити такі основні їх групи: економічні, політичні, правові, організаційні, власне соціальні та моральні.

У кримінологічній літературі негативні явища в економіці нерідко називаються системоутворюючими криміногенними детермінантами. До основних факторів розглянутої групи відносяться економічна нестабільність в країні; безробіття; більш високий рівень прибутковості незаконного заняття рибним промислом в порівнянні з легальним.

На наш погляд, основною причиною зростання браконьєрства є економічна нестабільність в країні. Дійсно, ліквідація підприємств, масове безробіття, низький рівень життя населення стали рушійною силою, що підштовхнула мешканців приводних районів шляхом браконьєр-

ства добувати засоби до існування. Крім того, держава перестала контролювати багато економічних процесів, в результаті чого з'являються переробні підприємства з не зовсім законним походженням доходів, високий ступінь монополізації [8, с. 58].

Важливим фактором, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним рибальством, є можливість отримання надприбутків. Збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері охорони водних біологічних ресурсів пояснюється тим, що цей незаконний промисел характеризується високою прибутковістю і швидкою оборотною здатністю капіталу. Стабільно високий попит на водні біологічні ресурси як на внутрішньому, так і на світових ринках перетворив використання даних природних ресурсів в одну з найбільш криміналізованих сфер. На думку М. Манько, «браконьєрство можна вважати показовим прикладом організації тіншової галузі економіки, що створила складні ієрархічні системи, які легко пристосовуються до змін чинного законодавства» [9, с. 8].

Крім зазначених соціально-економічних факторів, необхідно відзначити соціально-політичні фактори незаконного заняття рибним промислом. До основних політичних детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заняттям рибним промислом, слід віднести корупцію. У рибогосподарській галузі корупційні прояви охопили практично всі сфери природоохоронної та рибодобувної діяльності. Часто незаконний видобуток водних біологічних ресурсів є лише першим етапом протиправної діяльності, основними цілями якої є їх нелегальний вивіз і продаж в зарубіжних державах без митних і податкових платежів. На наш погляд, це ще більше погіршилося військовим станом, оскільки стан екології в умовах воєнного часу не є домінуючим фактором.

Тісний зв'язок незаконного видобутку з перевезенням, реалізацією, переміщенням незаконно видобутих біоресурсів через державний кордон України свідчить про те, що ці кримінальні правопорушення передбачають їх вчинення організованими злочинними групами за участю посадових осіб контролюючих і правоохоронних органів, а незаконним заняттям рибним промислом є лише ланкою в ланцюзі митних, податкових, майнових та інших кримінальних правопорушень.

У рибному господарстві розвивається корупція в найбільш небезпечних організованих формах. І як результат – незаконне заняття рибним промислом набуло масового та організованого характеру. Наведемо наступний приклад. У лютому 2021 року Управлінням стратегічних розробок по Одеській області були затримані лідер і активні учасники організованої злочинної групи, яка протягом року займалася видобутком водних біологічних ресурсів на території Сумської області на водойму р. Ромен. За фактом незаконного видобутку (вилову) водних біологічних ресурсів було порушено кримінальну справу за ч. 2 ст. 249 КК України. На підставі матеріалів щодо двох корумпованих співробітників (офіцерів) Одеського прикордонного управління берегової охорони, які фактично покривали незаконну діяльність злочинної групи, було порушено кримінальні справи за фактом вчинення службових кримінальних правопорушень [10]. Викладене свідчить про те, що незаконний вилов водних біологічних ресурсів супроводжується заступництвом з боку посадових осіб органів, уповноважених здійснювати охорону водних біологічних ресурсів, а також осіб, які виконують певні функції в галузі рибальства.

До найбільш характерних правових чинників збереження і зростання поширеності кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заняттям рибним промислом, відносяться недосконалість правової бази в сфері незаконного заняття рибним промислом; недосконалість кримінального законодавства.

Важливою причиною вчинення масового браконьєрства є те, що обласні органи влади іноді приймають нормативні акти, які або перевищують повноваження цих органів, або суперечать законодавству [11].

Максимальне покарання, передбачене ч. 2 ст. 249 КК України, – позбавлення волі на строк до трьох років, а ч. 1 ст. 249 КК України взагалі не передбачає позбавлення волі, що означає, що це проступок і підлягає скороченому розслідуванню в дізнанні. Дане положення не відповідає характеру і ступеню суспільної небезпечності браконьєрства. Таке м'яке покарання породжує у браконьєрів почуття безкарності і сприяє залученню до протиправної діяльності нових осіб.

До соціально-психологічних чинників, що сприяють вчиненню незаконного заняття рибним промислом, можна віднести наступне: чинники особистості правопорушника, що детермінують протиправну поведінку у сфері незаконного заняття рибним промислом; байдужість населення до браконьєрства, небажання або боязнь громадян співпрацювати з органами влади.

Аналіз слідчо-судової практики свідчить про те, що факти незаконного заняття рибним промислом виявляються, як правило, в ході проведення профілактичних заходів, що проводяться співробітниками правоохоронних органів або співробітниками рибоохорони, а також спільних заходів. Вкрай рідка хтось із громадян повідомляє будь-які відомості про браконьєрів до правоохоронних органів, як уже було зазначено, громадяни не вважають такі дії кримінальними правопорушеннями, ставляться до браконьєрів лояльно.

Наступною групою факторів, що детермінують кримінальні правопорушення у сфері незаконного заняття рибним промислом, є організаційні фактори. До числа відповідних негативних явищ, як показує аналіз юридичної літератури, спеціальних досліджень, а також результатів експертного опитування, можна віднести відсутність належної взаємодії численних органів, служб і підрозділів, що здійснюють охорону, нагляд і контроль у сфері видобутку водних біологічних ресурсів; недоліки кадрового та матеріально-технічного забезпечення; недооцінка суспільної небезпечності кримінальних правопорушень.

Серед організаційних факторів необхідно розглянути недоліки в діяльності правоохоронних органів. Контроль за видобутком (виловом) водних біологічних ресурсів здійснюється різними відомствами, які часто не взаємодіють між собою. Між суб'єктами, що займаються охороною рибних запасів, відсутній обмін інформацією, що сприяє процвітанню кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним виловом риби [12].

Матеріально-технічна база не відповідає завданням, що стоять перед цими органами, та масштабам криміналізації. Відсутність сучасних транспортних засобів не дозволяє повноцінно вести боротьбу з браконьєрами, оснащеними сучасними пристроями виявлення та швидкісними транспортними засобами пересування. Технічному оснащенню браконьєрів рибоохорона може тільки позаздрити – від новітніх плавзасобів до міжнародної системи орієнтування GPS. Захисники риби змушені спиратися на оперативну інформацію, досвід роботи і чималу відвагу [13].

Недооцінка правоохоронними органами суспільної небезпечності даного кримінального правопорушення призводить до безкарності злочинців і посилення криміналізації даної сфери, злочинність зростає не тільки кількісно, але й змінюється якісно.

Суди в деяких випадках не вживають заходів для вилучення знарядь лову, самохідних транспортних засобів, а також знарядь, за допомогою яких здійснювався вилов риби та інших водних тварин, а також плавучих засобів, що використовувалися при цьому, які належать винним, можуть бути конфісковані в разі умисного використання їх самим засудженим або його співучасниками як знаряддя

вчинення кримінального правопорушення. Однак, як показав аналіз судової практики, питання про долю знарядь злочинів, пов'язаних з порушенням законодавства про рибацтво та збереження водних біологічних ресурсів, вирішується не у всіх випадках відповідно до вимог закону. Вилучені в ході слідства і визнані речовими доказами човни за вироком суду повертаються власнику, яким, як правило, є засуджений.

Слід зазначити, що кримінальні справи за ст. 249 КК України припиняються у зв'язку з примиренням з потерпілим. Звертаємо увагу на те, що в даний час складається практика, коли за заявою потерпілого про примирення з обвинуваченим, після з'ясування судом підстав подання заяви, провадження у справі припиняється, така практика стає повсюдною. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим за даною категорією справ видається таким, що не відповідає положенням закону з наступних підстав.

Як ми вже зазначали, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки водних біологічних ресурсів.

Згідно зі ст. 45 КК України особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, повинна примиритися з потерпілим і відшкодувати заподіяну йому шкоду. У кримінальному праві потерпілим визнається особа, якій кримінальним правопорушенням заподіяно фізичну шкоду або щодо якої вчиняється кримінальне правопорушення, що посягає на її особисту свободу, честь, гідність, статеву свободу і недоторканність, конституційні права і свободи [15].

Грунтуючись на викладеній нами позиції, фігура потерпілого в кримінально-правовому сенсі у справах про незаконне заняття рибним промыслом відсутня, адже об'єктом кримінального правопорушення виступають, перш за все, інтереси суспільства або держави. Однак як учасник кримінального судочинства потерпілий у таких справах бере

участь (потерпілий у кримінально-процесуальному сенсі).

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що вивчення причин і умов злочинності є найважливішою складовою кримінологічного впливу на розглянуту сферу суспільних відносин, а знання явищ, що обумовлюють вчинення злочинних посягань, дозволяє більш ефективно використовувати заходи протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного заняття рибним промыслом.

На вчинення незаконного заняття рибним промыслом впливають фактори, що впливають на всі сфери соціального життя, в тому числі на злочинність у рибному господарстві. До таких належать соціальні протиріччя: економічні, політичні, власне соціальні, моральні та інші.

Серед криміногенних факторів, що сприяють незаконному видобутку (вилову) водних біологічних ресурсів, виділяють детермінанти, властиві всім кримінальним правопорушенням проти довілля протиріччя між суспільством і навколишнім середовищем; прогалини екологічної свідомості та її деформація.

До причин і умов, характерних безпосередньо для незаконним заняттям рибним промыслом, відносяться соціально-економічні фактори: економічна нестабільність в країні, безробіття; можливість отримання надприбутків від незаконним заняттям рибним промыслом в порівнянні з легальним; соціально-політичні фактори: в першу чергу, корупція; правові фактори: недосконалість правової бази в сфері незаконного заняття рибним промыслом і кримінального законодавства; соціально-психологічні фактори: фактори особистості правопорушника; байдужість населення до браконьєрства; організаційні фактори: відсутність належної взаємодії численних органів, служб і підрозділів, що здійснюють охорону, нагляд і контроль у сфері незаконного заняття рибним промыслом; недоліки кадрового та матеріально-технічного забезпечення; недооцінка суспільної небезпечності даних кримінальних правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григор'єва, Т. В. Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 20 с.
2. Корнякова, Т. Навколишнє природне середовище як об'єкт кримінально-правової охорони у системі запобігання екологічній злочинності [Текст] / Т. Корнякова // Вісник Академії правових наук України: [зб. наук. пр.] / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Х.: Право, 2010. № 2. С. 169–177.
3. Поліщук, Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Г. С. Поліщук; КНУВС. К., 2006. 20 с.
4. Ganna Sobko, Andrii M. Aparov, Natalya Kovalenko, Anatoliy Y. Frantsuz and Hanna Yermakova (2023). Socio-legal Problems of Environment Criminal-legal Protection, Regarding Illegal Deforestation. Review of Economics and Finance [ref]: vol.21.2023. available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a23/> (Соціально-правові проблеми довілля. Кримінально-правовий захист, щодо незаконної вирубки лісів.) DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.23>
5. Орлеан, А. М. Соціальна та кримінологічна зумовленість криміналізації торгівлі людьми // Наукові записки Харківського економіко-правового університету: зб. наук. статей / Харків. економіко-правовий ун-т. Х., 2005. № 1. С. 99–108.
6. Матвійчук, В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія / К.: Азимут-Україна, 2005. 464 с.
7. Ganna Sobko, Maryna Halkevych, Olena O. Yatsukh, Julia Shuldiner, Tatyana I. Bernevek Ecological Problems of Ukraine Related to Urbanization, Migration and State of War Екологічні проблеми України, які пов'язані із урбанізацією, міграцією та військовим станом. (2022) Environment and Ecology Research 10(6): 635-647, (2022) Vol 10(Dec, 2022) No 6 DOI: 10.13189/eer.2022.100601 https://www.hrpub.org/journals/jour_archive.php?id=40&iid=2061
8. Денисова А. В. До питання про особливості адміністративного нагляду органів виконавчої влади в екологічній сфері [Електронний ресурс] / А. В. Денисова // Прикарпатський юридичний вісник. – 2017. Вип. 3. С. 58–61. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjiv_2017_3_15
9. Манько, М. Браконьєрство стало професією [Текст] / М. Манько // Голос України. 2008. 11 квітня. № 70. С. 8.
10. Справа № 585/1213/21Номер провадження 1-кп/585/278/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102366671>
11. Наказ "Про затвердження Правил любительського і спортивного рибацтва та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибацтва" (із змінами, внесеними згідно з Наказами Мінагрополітики N 229 (з0819-01) від 01.08.2001 N 224 (з0817-04) від 15.06.2004) Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-99#Text>
12. Матвійчук, В. Деякі дискусійні питання визначення суб'єктів відносин із кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища // Юридична Україна. 2007. № 6. С. 103–105.
13. Як заборізьку рибу рятують від браконьєрів Url:https://darg.gov.ua/_riboohoronna_dijalnistj_0_8_menu_0_1.html
14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища (міжнародні конвенції та угоди, інші правові акти). – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. Т. 5. С. 145–190.
15. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст.131) Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>